

УДК 37.011.3:34

**ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩИХ ПРОФЕСІЙНИХ УЧИЛИЩ
ТА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
У ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ**

Юрій Сурмяк

*Львівське училище професійної підготовки працівників міліції,
бул. Кривоноса, 1, 79008 Львів, Україна*

Висвітлено теоретичні й практичні питання правового виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів у сучасних умовах. порушено проблему розвитку форм взаємодії органів освіти і міліції у правовому вихованні учнів вищих професійних училищ.

Ключові слова: вище професійне училище, взаємодія, правове виховання, профілактика правопорушень, правова культура.

Утвердження в Україні громадянського суспільства й розбудова на підставі Конституції України суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави потребують суттєвої зміни підходів до формування нового покоління громадян України.

У державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття), Законі України “Про освіту”, національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті формування та розвиток правової культури молоді розглядаються у контексті вирішення головних завдань їхнього національного виховання: набуття молодим поколінням соціального досвіду; успадкування духовних надбань українського народу; досягнення високої культури міжнаціональних взаємин; формування у молодих людей незалежно від національності особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Сучасна правосвідомість значної кількості молоді вкрай деформована і нестійка. У ній багато як застарілих стереотипів, так і найновіших віянь і тенденцій.

Останніми роками різко зросла молодіжна злочинність, яка становить понад 57% скоєних у державі злочинів. Серед неповнолітніх злочинців 12,1 тис. (майже третина) навчались у закладах системи профтехосвіти, 0,6 тис. – у вищих навчальних закладах. Усього станом на 2001 рік перебували на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх 37 тис. підлітків [5, с. 519]. Порівняно з минулими роками ця сумна статистика виглядає так (тис.):

Неповнолітні правопорушники	1990	1995	2000	2001
Усього:	66,1	67,0	39,8	37,0
учні середніх навчальних закладів	26,1	29,4	15,6	14,8
учні професійно-технічних навчальних закладів	16,1	10,7	6,5	6,1
не працювали і не навчалися	5,4	15,9	10,0	9,3
мають одного з батьків	21,9	18,9	10,4	10,0
не мають батьків	1,3	1,2	0,9	0,9
проживають у дитячих будинках, інтернатах	1,2	1,4	1,0	1,0
Усього навчалася:				
учні загальноосвітніх навчальних закладів	7132	7143	6764	6601
учні професійно-технічних навчальних закладів	660	555	525	512

Простежується тривожна ситуація збільшення кількості тяжких злочинів, таких як вбивства, тілесні ушкодження, зґвалтування, крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, хуліганство та ін.

Викликає занепокоєння зростання злочинності, пов'язаної з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їхніми аналогами та прекурсорами. До такого виду злочинів втягуються переважно неповнолітні та молоді люди. Без перебільшення можна констатувати, що ці явища завдають непоправної шкоди генофонду нації.

Причини й умови, що сприяють зростанню злочинності осіб молодого віку, відомі. Як виявило дослідження (за допомогою анкет було опитано 476 учнів професійно-технічних навчальних закладів м. Львова та 97 викладачів), головні причини, що спонукають молодь вчиняти злочини, такі: відсутність родинного затишку, зокрема незадовільні побутові умови проживання, алкогольна деградація батьків або одного з батьків, конфлікти з вітчимом, низька матеріальна забезпеченість сім'ї (вказали 45% респондентів); недоступність сфер дозвілля і спорту, зважаючи на їх комерціалізацію (36%); вплив алкоголю та наркотичних речовин (68%); прагнення до лідерства та визнання (31%); втягнення у злочинну діяльність "кримінальними" друзями (43%); прагнення до легкого заробітку та швидкого збагачення (82%); популяризація культу насилля та жорстокості, сексуальної розбещеності через засоби телекомунікації (67%); недоліки правового виховання, незнання законів і неусвідомлення наслідків юридичної відповідальності за вчинене, впевненість у безкарності (78%); відсутність контролю за поведінкою

молодих людей з боку батьків і послаблення виховної ролі громадськості та школи (73%); низький рівень правосвідомості й моральний занепад у суспільстві (82%).

Сьогодні в державі діє Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки, затверджена Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1376. У шостому та сьомому розділах цієї програми передбачені заходи, спрямовані на мінімізацію злочинного впливу в молодіжному середовищі та серед неповнолітніх, запобігання поширенню наркоманії, пияцтва та алкоголізму серед молоді [3, с. 113].

Особливої актуальності набуває педагогічна система профілактики правопорушень, правове навчання і правове виховання молоді.

В Україні впроваджена ступенева професійно-технічна освіта. На базі кращих професійно-технічних училищ створено професійно-технічні навчальні заклади інтегрованого типу – вищі професійні училища (ВПУ). Сьогодні в Україні налічується 974 професійно-технічних навчальних закладів, серед яких понад 80 ВПУ різного фахового спрямування [1, с. 2].

Паралельно з підготовкою кваліфікованих робітників ВПУ готують фахівців – молодших спеціалістів, які потребують набуття глибоких професійних знань, умінь творчо оцінювати виробничу ситуацію, приймати рішення, оволодівати управлінськими навичками на засадах загальнолюдських цінностей, високої правосвідомості та правової культури.

На формування правосвідомості й правової культури особистості найефективніше впливає правове виховання.

Правове виховання – це послідовна, систематична діяльність держави і її органів, а також громадських об'єднань і організацій, спрямована на формування певної системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення, правових почуттів – почуття права, законності, почуття поваги до права і закону, до тих соціальних цінностей, які регулюються та охороняються правом і законодавством [4, с. 97].

В Україні за останні десять років проблеми правового виховання стали предметом дослідження таких науковців: Ф. Ф. Бряцко, Г. П. Васяновича, І. В. Гамалія, Т. І. Гончарова, В. Ф. Дубровського, В. Я. Загревої, В. О. Котюка, Я. В. Кічука, Л. О. Мацук, М. К. Підберезького, С. С. Сливки, Н. О. Ткачової, О. А. Удалової, І. Б. Усенка, Є. І. Федика, М. М. Фіцули, В. В. Чернея та ін. У наукових працях цих учених чільне місце посідають питання, пов'язані з формування правосвідомості й правової культури особистості. Зокрема, М. К. Підберезький та Л. О. Мацук присвятили свої праці дослідженню проблем формування правової культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів, Є. І. Федик та Я. В. Кічук досліджують формування правової культури студентів-юристів та студентів педагогічних коледжів, майбутніх молодших спеціалістів. М. М. Фіцула,

В. Ф. Дубровський та В. Я. Загрева розглядають педагогічні умови формування правової культури учнів загальноосвітніх закладів. Формування правової культури працівників органів внутрішніх справ вивчають П. М. Білий, А. С. Морозов та С. С. Сливка. Праці Н. О. Ткачової та В. В. Оксамитного присвячені правовому вихованню учнів професійно-технічних закладів освіти.

Проблеми правового виховання учнів ВПУ ще недостатньо досліджені.

Постало питання, яким чином поглибити знання учнівської молоді ВПУ з правознавства, які форми і методи застосовувати у навчальному процесі та позаурочній роботі з метою забезпечення належного правового виховання юнаків і дівчат.

Молода людина, яка самостійно вступає у життя, повинна знати свої права і свободи, що гарантуються Конституцією України. Згідно зі ст. 55 Конституції України кожен має право безпосередньо звертатися до суду для захисту своїх прав і свобод, а ст. 59 Основного закону України кожному гарантує право на правову допомогу.

Як виявило дослідження, 83% респондентів не обізнані з основними положеннями кримінального, кримінально-процесуального, цивільно-процесуального, адміністративного, сімейного та кримінально-виконавчого законодавства, іншими нормативними актами, які спрямовані на захист прав і свобод людини і громадянина, не знають, на які державні органи влади покладені завдання їх захисту.

В основних напрямках реалізації Національної програми правової освіти населення, затвердженої Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001, чітко визначено, що “у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти здійснюється широка позакласна і позааудиторна робота з правового навчання і виховання, до якої залучаються вчені, представники правозахисних організацій, працівники правоохоронних органів, інші фахівці в галузі права”[7].

Отже, налагодження тісної взаємодії органів освіти з правоохоронними органами є вимогою сьогодення і набуває дедалі більшої актуальності. А це, відповідно, потребує розробки науково обґрунтованої педагогічної моделі взаємодії, становлення конкретного механізму такої співпраці.

Серед суб'єктів соціальної профілактики правопорушень особливе місце посідають органи внутрішніх справ. У їхній системі провідну роль відіграє міліція. Попередження правопорушень і надання правової допомоги громадянам визначено її одним з головних завдань [2, с. 20].

Нині розгортається робота з виконання Програми формування позитивного іміджу міліції України на 2003–2007 роки, яка схвалена колегією МВС України 11.02.2003 р. У дев'ятому розділі цієї Програми передбачена

робота щодо залучення працівників міліції до правового виховання дітей, проведення комплексу заходів популяризації професії правоохоронця серед молоді. Отже, залучення досвідчених співробітників органів внутрішніх справ (ОВС) до співпраці з професійно-технічними навчальними закладами у правовиховній роботі сьогодні є на часі.

До правовиховної роботи з молоддю із структури місцевих ОВС доцільно залучати ті служби, які безпосередньо здійснюють профілактичну діяльність з метою запобігання вчинення правопорушень і злочинів, беруть активну участь у їх розкритті. До них насамперед належать такі: служба дільничних інспекторів міліції, підрозділи карного розшуку та кримінальної міліції у справах неповнолітніх, відділи боротьби з незаконним обігом наркотиків, органи досудового слідства і дізнання, що належать до структури ОВС, служби паспортної реєстраційної та міграційної роботи, підрозділи державної автомобільної інспекції. Актуальним залишається залучення до правового виховання учнів і викладачів навчальних закладів структури МВС [6, с. 231].

Однією з найпоширеніших форм взаємодії правоохоронців та викладацького колективу навчального закладу в правовому вихованні учнів є залучення “людей у мундирах” до проведення зустрічей з учнями, інтерактивних лекцій, засідань круглих столів, дискусій та семінарів. Доцільно, щоб, виступаючи перед учнями, працівники міліції ознайомлювали їх з обов’язками і правами міліції, умовами та межами застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, порядком і строками затримання правопорушників, підставами та умовами проведення огляду й обшуку особи, наводили конкретні приклади правопорушень неповнолітніх; не захоплювались розповідями про техніку і прийоми вчинення правопорушень, а звертали увагу на наслідки злочинів і правопорушень, які суттєво впливатимуть на долю та майбутнє професійне становлення молоді людини. У розмові з учнями співробітники міліції зобов’язані зосереджувати увагу на питаннях особистої безпеки громадян, надавати рекомендації, як поводитись людині в екстремальних умовах і протидіяти злочинцеві у випадку нападу. Бажано, щоб працівники міліції ознайомили учнів з порядком та умовами придбання і зберігання вогнепальної зброї, з вимогами кримінального законодавства, відповідно до якого особа несе кримінальну відповідальність згідно із ст. 263 Кримінального кодексу України за “Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами”.

У плані навчально-виховної роботи ПТУ–ВПУ (див. таблицю), за взаємною домовленістю з працівниками міліції, слід передбачати спільні заходи як у навчальному процесі під час проведення занять з “Основ права”, так і в позаурочній правовиховній діяльності. Необхідно організувати

систематичні виступи працівників міліції перед учнями і батьками з актуальних питань дотримання прав і свобод людини і громадянина, з роз'яснення діючого законодавства й ознайомлення з головними завданнями розбудови правової держави і подолання правового нігілізму (невіри в силу закону, заперечення дієвості права).

Загальноучилищні заходи з правового виховання учнів і правової просвіти батьків за участю працівників правоохоронних органів рекомендується проводити не рідше одного разу в квартал, а бесіди на курсі та безпосередньо в навчальних групах – не рідше одного разу на місяць.

Необхідно, щоб виступаючи перед учнями, працівники міліції наводили конкретні приклади правопорушень, які були вчинені на території району неповнолітніми та учнівською молоддю, аналізували причини, які привели молоду людину на лаву підсудних.

План

(орієнтовний)

залучення працівників ОВС (міліції) до проведення заходів з правового виховання учнів у ВПУ

Назва заходу	Дата проведення	Форма проведення	Відповідальний за проведення
1	2	3	4
Загальноучилищні заходи Про стан злочинності й правопорядку серед молоді у м. Львові та області. Головні причини та умови, що спричиняють вчинення правопорушень	Вересень	Бесіда (2 год)	Заступник директора з навчально-виховної роботи (НВР), працівники міліції
Заходи на курсі Конституційне законодавство Реалізація прав і свобод людини і громадянина в діяльності ОВС України. Органи державної влади та їх повноваження у правотворчій діяльності	Жовтень	Лекція (3 год)	Заступник директора з НВР, викладачі навчальних закладів МВС
Судові та правоохоронні органи України, їх повноваження та завдання. Структура, повноваження та завдання міліції. Обов'язки та права міліції. Гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції	Листопад	Бесіда (3 год)	Заступник директора з НВР, РВ УМВСУ (дільничний інспектор міліції)

1	2	3	4
<p>Загальноучилищні заходи</p> <p>День правових знань (Виступ перед батьками й учнями з основних положень трудового, цивільного, сімейного, кримінального, кримінально-процесуального законодавства)</p>	Грудень	Бесіда (4 год)	Заступник директора з НВР, працівники міліції, прокуратури, адвокатури, суду
<p>Заходи на курсі Адміністративне законодавство</p> <p>Адміністративні правопорушення та адміністративна відповідальність.</p> <p>Адміністративні стягнення. Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення</p>	Грудень	Лекція (2 год)	Заступник директора з НВР, РВ УМВСУ (дільничний інспектор міліції)
<p>Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, в галузі охорони здоров'я населення, на транспорті та в галузі шляхового господарства.</p> <p>Проведення у справах про адміністративні правопорушення.</p> <p>Юридичні наслідки притягнення особи до адміністративної відповідальності</p>	Січень	Бесіда (3 год)	Заступник директора з НВР, РВ УМВСУ (інспектор дорожньої автомобільної інспекції)
<p>Кримінальне законодавство</p> <p>Поняття злочину та його склад. Класифікація злочинів. Обставини, що виключають злочинність діяння</p>	Лютий	Дискусія (2 год)	Заступник директора з НВР, РВ УМВСУ (співробітники КМСН)

1	2	3	4
<p>Поняття, мета, система і види кримінальних покарань.</p> <p>Злочини проти власності, проти життя і здоров'я, проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки у сфері обігу наркотичних засобів.</p> <p>Юридичні наслідки притягнення особи до кримінальної відповідальності</p>	Березень	Бесіда (3 год)	Заступник директора з НВР, РВ УМВСУ (співробітники відділення БНОН)
<p>Загальноучилищні заходи</p> <p>День правових знань (Виступ перед батьками й учнями з основних положень господарського, податкового, митного, житлового, екологічного, цивільно-процесуального, кримінально-виконавчого, земельного законодавства)</p>	Квітень	Бесіда (4 год)	Заступник директора з НВР, працівники правоохоронних органів, юристи
<p>Заходи на курсі Кримінально-процесуальне право</p> <p>Приводи і підстави до порушення кримінальної справи. Порядок прийняття заяв і повідомлень про злочини в ОВС.</p> <p>Органи дізнання та досудового слідства, їх повноваження в розкритті злочинів</p>	Квітень	Вечір записань і відповідей (3 год)	Заступник директора з НВР, РВ УМВСУ (співробітники відділення дізнання)
<p>Запобіжні заходи. Допит свідка і потерпілого. Очна ставка, пред'явлення для впізнання, обшук і виїмка. Проведення експертизи. Закінчення досудового слідства</p>	Травень	Мозковий штурм (2 год)	Заступник директора з НВР, РВ УМВСУ (співробітники слідчого відділення)

1	2	3	4
Заходи в навчальній групі Відвідати територіальний районний відділ міліції, де ознайомитись з роботою його структурних підрозділів, чергової частини	Травень	Екскурсія	Майстер виробничого навчання керівництво РВ УМВСУ
Відвідати відкрите судове засідання місцевого суду з розгляду кримінальної справи. Ознайомити учнів з порядком судового слідства	Травень	Екскурсія	Класний керівник, співробітники судової міліції
Заходи на курсі Кримінально-виконавче право Види виправно-трудових установ. Режим відбування покарання у місцях позбавлення волі. Юридичні наслідки відбування кримінального покарання	Червень	Бесіда (3 год)	Заступник директора з НВР, РВ УМВСУ (співробітники карного розшуку)

Необхідно звертати увагу на наслідки статевих злочинів. Молоді люди повинні бути ознайомлені зі ст. 27 Кримінально-процесуального кодексу України, де зазначено, що справи про злочини, передбачені ч. 1 ст. 152 Кримінального кодексу України “Згвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи”, порушуються не інакше як за скаргою потерпілого (потерпілої), але закривати їх за примиренням потерпілого з обвинуваченим (підсудним) не дозволяється. У таких справах органи прокуратури в обов’язковому порядку проводять досудове слідство з подальшою передачею кримінальної справи до суду.

До компетенції ОВС входить проведення досудового слідства в злочинах у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів. До найпоширеніших наркотичних засобів і психотропних речовин, які є в Україні, належать “опій”, “морфін”, “кодеїн”, “кокаїн”, “крек”, “героїн”, макова солома – “кокнар”, “маріхуана”, “каннабіс”, молочковий сік головок незрілого маку – “хімканка”, “гашиш”, барбітурати (амітал, нембутал, секонал), галюциногени (ЛСД, мескалін, фенциклідин) та ін.

Працівники міліції, спілкуючись з учнями, повинні ознайомити їх із положеннями ст. 307–320 Кримінального кодексу України, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів.

Досить ефективною формою правового виховання є організоване відвідування учнями, за погодженням з місцевими судами, судових засідань, що розглядають кримінальні справи про вчинення злочину неповнолітнім або за його співучастю.

Елементами наукової діяльності характеризується така форма правового виховання, як проведення учнівських конференцій з правових проблем, на які запрошуються працівники ОВС, викладачі навчальних закладів МВС, науковці, працівники правоохоронних органів, студентська та учнівська молодь.

Під час написання рефератів або учнівських наукових робіт для надання методичної та теоретичної допомоги за учнями можуть закріплюватись наукові керівники із працівників міліції та інших правоохоронних органів.

З метою ознайомлення учнів з головними напрямками діяльності міліції, її структурними підрозділами інженерно-педагогічні працівники ВПУ, за погодженням з територіальними ОВС, можуть організовувати відвідування учнями місця праці цих органів, ознайомлювати їх з роботою чергових частин, з умовами тимчасового утримання затриманих, з порядком звернення громадян із заявами та скаргами, порядком порушення кримінальних справ і проведенням досудового слідства та дізнання тощо.

Запропоновані форми взаємодії органів освіти з органами міліції у формуванні правосвідомості учнів, звичайно, далеко не вичерпують усіх можливостей організації спільної правовиховної та профілактичної роботи.

Виховання в учнівській молоді поваги до закону і загальноприйнятих правил поведінки, формування у них позитивного погляду на практичну дієвість та необхідність норм права в повсякденному житті суспільства є одним із головних напрямів громадянського виховання в умовах сучасної держави, яке має забезпечити всебічний розвиток і соціальну активність особистості, можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною і захищеною.

---

1. *Зайчук В.* Профтехосвіта в новому навчальному році // Професійно-технічна освіта. 1999. № 3. С. 2.

2. Закон України "Про міліцію" від 20.12.90 р. // Відом. Верховної Ради України. 1991. № 4. С. 20.

3. Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки // Офіц. Вісн. України. 2000. № 52. С. 113.

4. *Котюк В. О.* Теорія права: Навч. посіб. для юрид. ф-тів вузів. К., 1996.

5. Статистичний щорічник України за 2001 рік / За ред. О. Г. Осауленка. К., 2002.

6. Сурмяк Ю. Р. До питання взаємодії інженерно педагогічних колективів ВПУ та органів внутрішніх справ у правовому вихованні учнів // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 2. С. 231.

7. Указ Президента України “Про національну програму правової освіти населення” від 18 жовтня 2001р. за № 992/2001.

COOPERATION OF HIGHER VOCATIONAL SCHOOL AND INTERNAL AFFAIRS AGENCIES IN STUDENTS' LAW EDUCATION

Yuriy Surmyak

*Militia Training Vocational School of Lviv
Kryvonos Str., 1, UA – 79008 Lviv, Ukraine*

The article is devoted to the theoretical and practical aspects of students' law education at higher vocational and technical schools. It discusses the problem of education and militia agencies cooperation in law education of higher vocational school students.

Key words: higher vocational school, interaction, legal education, preventive measures of offenses, law education, law culture.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2003
Прийнята до друку 28.01.2004